

DÖNMEZ Süleyman (2014). “Bir Bilge Filozof Olarak Nasreddin Hoca”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*. 26-28 Mayıs 2014. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.75-86 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Süleyman DÖNMEZ*

BİR BİLGE-FİLOZOF OLARAK NASRETTİN HOCA

Giriş Yerine:

Nasrettin Hoca'nın tarihsel kişiliği hakkında verilebilecek güvenilir malumat, oldukça yetersizdir. İtiraf etmek gerekirse, bu bağlamda aktarılanlar, bilimsel bir tavırla ilk defa Merhum, Fuad Köprülü tarafından bir araya getirilmiş ve onun verdiği bilgiler üzerine maalesef bugüne kadar bir ilave yapılamamıştır. Esasen biz de Köprülü'nün verdiği bilgileri genişletecek durumda ve konumda değiliz. Bu nedenle “tarihsel bir kişilik olarak Nasrettin Hoca” sorunu bu çalışmada bizi doğrudan ilgilendirmemektedir. Ancak Köprülü ile aynı kanaati paylaşarak Nasrettin Hoca'nın “millî bir şahsiyetimiz” olduğundan hiç kuşku duymuyoruz.

Nasrettin Hoca, Türk milletinin mizahî hafızasının sembolik şahsiyeti, gülen yüzü, eğitici pratik zekâsı, eleştiri kabiliyeti, sorun çözme becerisidir... Bu nedenle dilden dile aktarıla gelen latifelerin kaynak itibarıyla her birinin Nasrettin Hoca'ya ait olup olmaması veya özünü kaybetmeksizin söyleniş tarzının yüzyıllar içinde meşhur olmuş şahsiyetlerle harmanlanarak değişmesi bizim hedeflerimiz açısından büyük sıkıntılar doğurmamaktadır. Ancak altının çizilmesi gereken husus, bizim Nasrettin'in diğer kültürlerde karşılaşılan “hoca”lardan ciddi anlamda ayrıştırılabildiğidir.

Nasrettin Hoca, ne bir meczup ne de bir dalkavuktur. Nakledilen fıkralardaki anlam derinliği fark edildikçe onun bilge bir kişilik olduğu da kolayca görülür. Gönüllere taht kurmuş bir filozof olduğunu iddia etmekte de bir mahsur yoktur.

Biz Nasrettin Hoca'nın bir bilge-filozof olduğunu kabul ediyoruz. Düşüncemizi Nasrettin Hoca'dan seçtiğimiz birkaç fıkrayı

---

* Doç.Dr. Çukurova Üniversitesi.

esas olarak temellendirmeye başlamadan önce, Nasrettin Hoca hakkında üç beş sayfayı geçmeyen tarihi kişiliği ve eserleri hakkında kısa bir bilgilendirme yapmayı metnin bütünlüğü açısından gerekli görüyoruz.

Nasrettin Hoca'nın Tarihi Kişiliği Üzerine Küçük Bir Not

Nasrettin Hoca'nın tarihi kişiliği hakkında şimdilik iki yoldan bilgi edinilebilmektedir:

a) Yüzyıllardan beri dilden dile aktarıla gelen latifelerde rastlanan bilgiler. Ancak bu bilgiler, güvenilir değildir. Çünkü latifelerin verdiği mesaj değişirse de taşıyıcı olan zarf değişmiştir. Nasrettin Hoca ile alaka kurulamayacak mekânlar ve başka tarihsel kişilikler eklenip çıkarılmıştır. Mesela Köprülü'nün tespitiyle; 1191'de yazılmış bir "Letâif" nüshasında Nasrettin Hoca'nın Arabistan'a gönderildiği yazmasına rağmen, dilden dile aktarılan fıkralarda bu görevlendirme Kürdistan'a dönüştürülmüştür. Nasrettin Hoca'nın kadılığı, hatipliği, imamlığı ve müderrisliği de bu kabilden bilgilerle abartılmıştır.

b) Tarihi kıymeti haiz güvenilir vesikalardan elde edilen bilgiler. Bu yoldan gelen bilgiler ise, ifade edildiği üzere son derece kısıtlıdır. Kısaca hatırlatmak gerekirse, Nasrettin Hoca, büyük bir ihtimalle Sivrihisar'ın Horto köyünde doğar. Babası imamdır. Seyit Hacı İbrahim ve Seyit Mehmet Hayranî'den ders almıştır. Konya'da eğitimine devam etmiştir. Akşehir'de köy imamlığı ve müderrislik yapmış, 80 yaşlarında da vefat etmiştir.

Nasrettin Hoca fıkralarının hem Türkiye ve dünya kütüphanelerinde hem de özel kitaplıklarda bilinen bilinmeyen pek çok yazmaları bulunmaktadır. Bunların bir kısmı çeşitli araştırmacılarca yayınlanmıştır. Nasrettin Hoca ve fıkraları üzerine yapılmış çok az sayıda müstakil çalışmalar da vardır.

Nasrettin Hoca'ya atfedilen bütün yazmaların öncelikli olarak neşredilmesi sonrasında da bir tasnife tutulması elzemdir. Hoca'ya ait olmama ihtimali olan yazmalar ayrıştırılmalı. Özsel birliğe sahip olan yazmaların bugün hafızalarımızda yaşayan Nasrettin Hoca'nın bilmediğimiz yönlerini açığa çıkarıp çıkarmadığı tespit edilmelidir. Bu tarz çalışmalar henüz yapılmamış olsa da elimizde olan ve bilinen Hoca Nasrettin'in nükteleri onun gölümüzü şenlendiren felsefesini yazmaya yeterlidir.

Bilge ve Filozof İlişkisi

Bilge ile filozof arasında ne tür bir ilişki vardır? Kök olarak philo/sevgi ve sophia/bilgelik/hikmet sözcüklerinin kaynaştırılmasıyla oluşturulan felsefe bilgelik/hikmet sevgisi anlamına gelir. Philosophos/filozof ise, bilgeliği/hikmeti seven demektir. Bilgeliği/hikmeti sevmek, elbette bilgeliği/hikmeti bilmeyi gerektirir.

Bilgeliği/hikmeti bilmek bilgi kuramsal (epistemolojik) bir belirlemedir. Bir de “bilge olmak” vardır. “Bilge olmak” ise varlık kuramsal (ontolojik) bir durumdur. Meseleyi varlık ile bilgiyi özdeşleştiren Sokratçı bakıştan hareketle incelersek, sahip olduğu bilgi ile bilgelik vasfını kazanan bilge, aynı zamanda bir filozoftur. Filozof hem kendinde hem de kendi dışındakilerde var olabilen bilgeliği seven kimsedir. Ancak “sophia” kavramı bilgelikten daha öte erişilmesi daha zor görünen varlık-bilişsel bir durumu da karşılar. Bu bağlamda felsefe bilgeliği aşan bir hikmet sevgisine dönüşür. Artık ulaşılmak istenen hep ulaşılamayandır; olmak istenilen olunamayandır. Aynı okuma bilgi ve bilgelik üzerinden de yapılabilir. Fakat ilk okumadaki tecrübe edilmiş olan bilgelikle, ikincideki hikmet uğruna bulduğumuz ve içinde olduğumuz aynı değerdedir.

Filozofluk, tecrübesine ve bilgisine bir türlü sahip olunamayanın peşinde yaşadığımız bir sevda mıdır? Yoksa bildiklerimizi yaşama aktarmada daha çok beceri kazanabilmek için bilgiyi sevmek ve bilgiye talip olma mıdır? Elbette bilmenin ve istemenin insanî çerçeveden bakınca sınırları kestirilememektedir. Sonu görünmeyen karanlık bir tünelde hiç gocunmadan her an ışık görünecekmiş gibi sakince yol alma mıdır filozofluk? Bizi kuşatan dinginlik, sonunu görememekten mi gelmekte, yoksa bazı hakikatleri fark etmemizi sağlayan bilgiden mi? Yaşadığımızın kara bir cehalet olmadığı açıktır. Bu durum da varlıkla bilgi arasındaki ilişki ister Sokratçı anlamda özdeşleştirilsin ister Descartes sonrası modern bakışta olduğu gibi ayrıştırılsın filozofluk bilgeliğin lazımıdır. Nasıl bilgelik bilgi olmadan olmazsa, bilge olmadan da filozof olunmaz. Bilgelikle filozofluğun arası ise, hiç de sanıldığı kadar ayrıktır değildir. Elbet bilgi sahibi olmak bilge olmaya yetmez. Ama bilgelik bilgenin olmazsa olmazıdır. Bilgelik olmadan bilge olunmaz. Her bilgeden filozofluk beklenir. Ancak çok sık olmasa da filozofluğa sıçrayamayan bilgelere de rastlanır. Bilgeyi bilginle de karıştırmamak gerekir. Bilgin, bir bilgiye sahip olan bilgili insandır. Bilge ise bildiğini bilendir. Filozofsa bildiğinden hareketle bilmediğini bilendir. Çok bilen değildir filozof. Neyi bilip neyi bilmediğini bilendir. Öte

yandan bu bilişsel durumun yaşama dönüşmesi filozofluğun erdemindedir.

Nasrettin Hoca, bir bilgin değildir. Bildiğini bilendir elbet. Bilmediğini de bilendir. Dahası bildiğini bilmediğinin peşinde yaşayandır da. Nasrettin Hoca'nın latifeleri, tek tek ele alındığında hocanın bir bilgin olduğu iddia edilebilir. Bazen de ona bilge demek daha çok yakışık alabilir. Gerçekten Hoca bilge bir kişiliktir. Ama filozofluğa aşamamış bir bilge değildir. Belki filozofluktan daha çok bilgece tavırlar sergilemektedir. Fakat bu tavır, aslında onun filozofluğunun en açık göstergesidir. Onun sıkça bilgece tavırlarla zahir olması, eğitim anlayışının zorunlu bir sonucudur.

Nasrettin Hoca, neyi bilip neyi bilmediğini çok iyi bilen ve bilgisiyle de amel eden bir filozoftur. Öyle ki ameli hem kendi hem de diğerleri içindir. Sürekli insanı ve dünyayı okur. Öğrenir ve öğretir. Yediden yetmiş uzanan bir eğitim faaliyeti içerisindedir. En zor soruları en kolay yoldan yanıtlar. Her bir cevap herkesçe anlaşılabilir açıklıktadır. Zihinlerde kolayca saklanabilir ve başkalarına aktarılabilir. Hocaya sorulmadık soru alınmadık cevap yok gibidir. Aslında her meselenin bir hal yolu vardır Hocada. Belki de çok daha dikkat çeken, getirilen çözüm önerileri, hâlâ karanlık ufkumuzu aydınlatmasıdır. Hem yüzümüzü güldürmekte hem de değerinden hiçbir şey kaybetmeyen bakış açıları ve erdemler kazandırmaktadır. Anadolu- Türk insanının gönlünü kavramamıza, kendimizi bulmaya yardımcı olmaktadır.

Bir Bilge Filozof

I

Nasrettin Hoca ile ilgili ilk yazılı bilginin Fatih Sultan Mehmet'in oğlu Cem Sultan'ın şehzadeliği esnasında verdiği tâlimat üzerine Ebu'l Hayr Rumi'nin yedi senelik bir çalışma sonucunda Türk sözlü geleneğinden toplayarak kitaplaştırdığı (1480) Saltukname'sinde bulunması dikkate değer bir tevafuktur. Ebu'l Hayr Rumi, Anadolu'nun çeşitli yerlerini dolaşarak Sarı Saltuk'a âit menkıbeleri toplamıştır. Sarı Saltuk, Anadolu ve Rumeli'nin fethi sırasında önemli rol oynayarak efsaneleşen bir halk kahramanıdır. Meşrebi nereye dayandırılırsa dayandırılınsın Anadolu'yu mayalayan bir alperendir. Nasrettin Hoca gibi gönüllere taht kurmuş ve efsaneleşmiş, bir kişiliktir. Türk'ün zihin dünyasında unutulmaz bir gönül mayalayıcıdır. Büyük bir ihtimalle Piri Türkistan Hoca Ahmet Yesevî'nin dervişlerindedir. Belinde Hoca Ahmet Yesevî'nin

kuşadığı tahtadan kılıçla kesip biçmeye değil gönülleri mayalamaya, kırık gönülleri yapmaya gelmiştir.

Maya, Hz. Âdem'den beri gönülden gönüle akıp gelen hakikattir. İçten dışa insanı açarak birliğe erdiren mânâdır. İşte Nasrettin Hoca'nın meşhur "göle maya çalması" Sarı Saltukların yaptığı işe telmihtir. Gönle aşına olmayan için, göle maya çalmanın bir anlamı yoktur. Göl maya tutmaz. Ama Hoca, ne yaptığının farkındadır. Anlamazlara cevabı da nettir: "Ya tutarsa?" Zahiri okumalar bizi sadece gülümsetir. Oysa Nasrettin Hoca'nın göle maya çalması, Anadolu-Türk felsefesinin bir daha ölmemezcesine zihinlere ve gönüllere yazılmasıdır.

Maya süte çalınır. Maya tutan süt, yoğurt olur. Süt, insandır. Maya ise, hakikattir dedik. Hakikat gönle çalındıktan sonra maya tutan gönül içten dışa dönüşür kimlik kazanır. Artık geri dönüş yoktur. Nasıl yoğurt, tekrar süte döndürülemezse. Elbet her süt maya tutmaz. Hele süt(ü) bozursa! Lâkin her gönlün mayalanmaya hakkı vardır. Ayrım yapılmaz. Mayanın tutup tutmayacağı da bilinmez. Tutacağından kuşku duymaksızın, sabırla ve umutla elden gelen arda konulmadan uğraşılır.

Maya Piri Türkistan Hoca Ahmet Yesevî'den alınan coşkun ruhla Türkçe olarak gönüllere çalınır. Nasrettin Hoca da nice yıllardır gönülleri mayalar durur. Gâh uyarır, gâh iltifat eder. Her ne yolu seçerse seçsin gönlümüz aydınlanır. Yüzümüz güler.

II

Fikret Türkmen tarafından incelenerek günümüz Türkçesine de uyarlandıktan sonra okuyucunun hizmetine sunulan Seyyid Burhaneddin'in "Letâif-i Nasreddin Hoca" (Burhaniye Tercümesi) başlıklı inceleme ve şerhin "Dibacesi"nde fıkraların dışından (kışır/kabuk) daha çok içine (lübb/öz) bakılmasının daha yararlı olacağı yazar.⁶⁵ Gerçekten de Seyyid Burhaneddin'in tavsiyesi dikkate değerdir. Zira Nasrettin Hoca'nın latifeleri, aslında zaman ve mekân açısından zamanda ve mekânda belirlenen değil, zamanı ve mekânı belirleyendir. Başka türlü olsaydı, fıkraların maya olması mümkün olmazdı. Birlik esasında bir mayalamadan söz etme imkânı da kalmazdı. Zira iç olan dışı belirler. Dışın belirlediği ise, gerçek anlamda içi vermez. Mazrufu ne kadar vafederseniz edin içe inemeyebilirsiniz. Zaten dış, iç içindir. İç, dış üzerinden belirlenmek istenirse indirgenir. Özünden uzaklaşır. Öte yandan dış esasında kurulan içten birlik çıkmaz. Sadece birliktelikler tezahür eder.

⁶⁵ Fikret Türkmen, Letâif-i Nasreddin Hoca (Burhaniye Tercümesi), Ankara 1989, s. 19.

Birliktelik, dıştan içe bir dönüşümle elde edilmiş olan bir görüngüdür (fenomen). Misali iki hidrojen atomu ile bir oksijen atomunun birleşerek suyu oluşturmasıdır. Su, ne oksijendir ne de hidrojen. Dıştan içe bir kimyasal dönüşüm yaşanmıştır. Ancak buradaki dönüşüm ve aşma süte çalınan maya ile varlık bulandan farklıdır. Sütü mayalayarak yoğurda dönüşme “göle maya çalma” mecazının fizik bağlamda idrak ettirilmesi. Süt, yoğurt olduktan sonra, ifade edildiği gibi, tekrar süte dönüştürülemez. Ama su, ayrıştırmak suretiyle ya da tabiatta oluşan bir takım değişimlerle yeniden oksijene ve hidrojene dönüşebilir. Birliktelikler, bir şekilde çözülebilir. Ancak birlik olanda çözülme gerçekleşmez. Yoğurt, su ve tuz katılarak ayrana; kaynatılarak peynire ve çökeleğe dönüştürülebilir. Bazen de yanlış uygulamalarla heder edilir.

Demek ki, Nasrettin Hoca'nın fıkralarını hem içten dışa hem de dıştan içe bir bakışla yorumlamak mümkündür. Dıştan içe bakanlar genelde, S. Burhanettin'in dediği gibi, “kışra/kabuğa” takılır kalır. Dış içi açamadığından latifeler zamanı ve mekânı belirleyen bir mesajdan daha ziyade zamanın ve mekânın belirlediği çelişkili bir metne dönüşür. Çelişki zihnin rahatsız olduğu bir durumdur. Zihin çelişkilerden kurtulmak ister. Bir takım zahiri gruplamalar ve sınıflamalar yaparak uzlaştırma yolları arar. Artık yapılıp edilen bir birliktelik arayışıdır. Akli (logos, rasyonel yeti) doğru kullananlar güçlü ve etkili birliktelikler kurabilir. Ayrıca birliktelikler daha çok menfaate dayalı okumalardır. İşte Hoca “kuşa çevirmek” fıkrasıyla birliktelik bağlamında yapılan girişimlerin yanıltıcı olabileceğine işaret eder. Bu gerçek Nasrettin Hoca'nın “leylek” fıkrasında dile getirilir.

Rivayet odur ki, Hoca günlerden bir gün bir leylek görür. Uçar konar bu varlığın kuş olduğundan emin olamaz. İçi de rahat etmez. Usulünce yakalar leyleği. Gagasını, ayağını, kısaltır. Kanatlarını, kuyruğunu kırpar. Sonra şöyle bir bakıp “şimdi kuşa benzedin” der. Günlük yaşamda yapılan bir işi beğenmediğimiz durumlarda sıkça kullandığımız Nasrettin Hoca yadigarı “kuşa çevirme” deyiimi zamanın ve mekânın kayıtladığı bir bakışla zamanı ve mekânı kayıtlayan davranışın söz olup hafızalara kazınmasıdır. Gerçeğin farkında olmayan bir gerçeklik algısının eleştirilmesidir. Fıkra zihnimizde olandan hareketle gerçekte varolana gitmenin doğurabileceği vahim sonuçlara dikkat çeker. Burada dıştan içe yapılan bir müdahale vardır. Yapılıp edilen içten dışa açılan birliğin aranışı değil, zihnimizin düştüğü çelişkiyi aşabilme uğruna birlikteliği sağlayabilme hamlesidir.

Birliktelik aktif bir zihnin devreye girmesiyle olanı, olduğundan başka görmedir. Yapılan varlıktan uzaklaşan zihnî bir inşadır. Oysa olması gereken önce varlık olanın keşfedilmesi, keşfin inşaya bağlanmasıdır. İnşa zihinde olandan hareketle değil, olandan hareketle zihinde olursa hakikati verir. Aksi takdirde hiçbir şeye benzetilemeyen leylek, uçmasına izafetle sağı solu kırpılarak kuşa çevrilir. Gerçekte olan zihne uyarlanır.

Birlik esasında okunan leylek fıkrası, modern çağda Descartes'le başlayan bilgiden varlığa giden süreci eleştirir. Öyle ki, fıkrada birliktelik esasında yapılan okumanın ciddi indirgemelere sebebiyet verebileceği herkesin anlayabileceği bir açıklık ve sadelikte dile getirilmektedir. Birlik içten hareketle dışı, birliktelik ise dıştan hareketle içi kurma uğraşısıdır. Hangisi tercih edilmelidir? Anadolu-Türkü'nün gönül felsefesini veren Hoca'nın latifeleri birliğe dönüktür. Bakış açımız bilgiden varlığa doğru değil, varlıktan bilgiye doğru olmalıdır. Zira aslolan birliktir. Ya birlikteliğin tutunduğu dışı? Sadece taşıyıcıdır. İçi aktarmada yöntemdir, üsluptur. Yayılmasında etkilidir. Ancak kalıcılık dıştan değil, dışın taşıdığı içten ileri gelir.

Bugün kavrayışımız niçin birlikten çok birlikteliği öne çıkarır olmuştur? Zahiri kuran birliktelik, her birimizin farklı bireyler olmamızdan kaynaklanan varoluşsal durumdur. Varoluştan hareket eden bilişe yükselmediğimiz zaman uzlaşmaz çoklukların içinde yalnızlaşacağız. Oysa ortak bir bilişe ve duyuşa yükselmemiz insan olmamızın bir gereğidir. İnsan toplum içerisinde rahat eder. Ancak bugün gittikçe topluma ve kendine yabancılaşan varlıklara dönüşmeye başladık. Kalabalıklar içinde yalnız yaşıyoruz. Yalnızlığımızı ortak olduğumuz varoluşumuzdan hareketle aşamıyoruz. Çünkü zihnimizde olanı referans alarak varolana uzanmak istiyoruz. Bu bize modernizmle bulaşan bir hastalık. Nasrettin Hoca, içine düştüğümüz ve bir türlü kurtulamadığımız bu ağın nasıl oluşmuş olabileceğine “bostan” fıkrasında işaret eder.

Hoca, hanımının çağrısıyla irkilir. Hanımı, “Hele bir koşu pazara gidiver. Evde pişecek bir şey kalmadı.” der. Hava sıcaktır. Olacak ya Karakaşan da o gün yoktur. Hanımın arzusunu yerine getirmemek ne mümkün! Hoca ister istemez atar heybeyi omzuna. İki ileri bir geri ilerlerken bir bostanın önünde olduğunu fark eder. Çarşı uzak. Bostanda aradığı her şey var. Şeytan dürteler. Dalar bostana. Eline ne geçtiyse doldurur heybesine. Tam çıkıp gidecek, bir de bakar bostancı dikilmiş karşısına. Suçüstü yakalanır Hoca. Bostancı yukardan aşağı şöyle bir süzer Hoca'yı. Hoca, bozuntuya vermez. Bu

pişkinliğe şaşan bostancı “Hayrola, Hoca!” der. İşin vahameti ortadadır. “Sorma hemşerim” der, biraz şaşkın görünerek Hoca. Lafı uzatmadan ekler: “Bu sabah bizim oralarda öyle bir rüzgâr esti ki, daha ne olduğunu anlayamadan kendimi burada buldum. Rüzgâr öyle şiddetli esiyordu ki, başka bir yere savrulma korkusuyla önüme ne çıktıysa tutundum. Gel gör, neye el attıysam elimde kaldı!” der. Bostancı, bu cevap karşısında Hoca’yı bir kez daha göz ucuyla süzer. Akli bu hikâyeye yatmamış olmalı ki, şöyle der: “Diyelim bu dediklerin doğru. Ama anlamadığım bir durum var. Nasıl oldu da elinde kalanlar, omzundaki heybeye doldu?” diye sorar. Hoca bu, altta kalacak değil, lafı gedğine kor: “Deminden beri ben de onu düşünüp duruyorum ya!”

Nedir şu an yaşadığımız? Birlikten çok, birliktelikler inşa etme uğraşısı. Niçin birliğin değil de, birlikteliğin peşine düşer olduk? Çünkü düşünce yolumuzu belirleyen kavramlarımızın (heybemize koyduklarımız) son birkaç yüzyıldır tutulduğumuz fırtınanın etkisiyle nereden nasıl geldikleri üzerine sağlıklı bir şekilde düşünmez hâle geldik. Bizi savuran rüzgâr, Tanzimat’tan sonra istikameti kesinleştirilen modern epistemik bakıştır. Rüzgâr şiddetliydi. Hâlâ esiyor. Savruluyoruz. Hoşumuza gitmiyor bu durum. Kurtulmak istiyoruz. Şaşkınlık ve telaşla tutunmak istiyoruz elimize ne gelirse, önümüze ne çıkarsa. Tutunduklarımız bize ait değil. Artık sahip olduğumuzu düşündüklerimiz bize yabancı. Kavramlarımız bizi anlatmıyor. Gönlümüze hitap etmiyor. Nasıl oldu da bu hâle düştük? Ciddi bir durumla ve sorunla karşı karşıya kaldığımız çok açıktır. Nasıl kurtulabiliriz bu bilgikuramsal fırtınadan?

Varlığı temel almayan bilgi merkezli çözüm önerileri, derdimize derman olmayacaktır. Varolana bakışımızı değiştirerek zihinsel karmaşadan kurtulup varlığı yeniden keşfetmek gerekmektedir. Önce olanı olduğu gibi görmek, ardından da bir inşa faaliyetine girmek elzemedir. Aksi takdirde, eğer aklımızı doğru olarak işletebilirsek, dağılması mukadder görünen bir birliktelikten öteye aşamayacağız. Acilen birlik üzerinden sorunu çözme yolları aramalıyız. Nasrettin Hoca’yı can kulağıyla duymak zorundayız.

Nasrettin Hoca’nın eşeğe ters binmek suretiyle kavratmak istediği, gerçekten doğru anlaşırca gittikçe onmaz hâle gelen yaramıza ilaç olabilir. Hoca geleneksel bakışımızın ne olduğunu ve yapılan yanlış eşeğe ters binerek zihnimize kazımadır. İnsan gözünü hep ileriye diker. Ufukları gözlemek henüz yaşamadığımızın hayalini kurmak, rüyasına yatmaktır. Zihin dünyasında yapılan yolculuktur.

Oysa gerçek, yaşayacağım değil, yaşadığımdır. Yaşadığım önümde değil ardımdadır. Yol yürüyeceğinden daha çok yürüdüğündür. Bir hüküm verilecekse, olup bitecek üzerinden verilemez. Olup biten üzerinden verilebilir. Verilmelidir. Durum çoğu kez bizim gördüğümüz ya da görmek istediğimiz gibi olmayabilir. Bazen eşeğe ters binen Hoca Nasrettin değildir de, eşek Nasrettin Hoca'nın altında ters duruyor olabilir. Meselelere sürekli “eşek gözüyle bakmak” sorunları çözümsüz kılabilir. Gerçekten eşeğe ters binen Hoca mıdır, yoksa ters duran Hoca'nın altındaki eşek midir? Varlığa yaklaşımda düşebileceğimiz muhtemel bilgikuramsal sıkıntılar, ancak bu kadar güzel bir eğretilenle anlatılabilir. Heybesinde olanın nerden geldiğini bilmez hâle düşen günümüz Anadolu Türk insanı, artık Nasrettin Hoca'yı göremez ve okuyamaz hâle gelmiştir.

III

Varlığı kaybeden zihin dünyamız, sürekli yaşanan kesintilerle iyiden iyiye yavanlaşmış görünmektedir. Bir sonraki kuşak bir öncekinden daha büyük sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Hal-i pür melâlimiz, Hoca'nın ördek ziyafetinde içkindir. Gün gibi apaçıktır. Gönülü mayalılara aşıkârdır. Hatırlatarak hem gülümsetip hem de düşündürmek istersek, günlerden bir gün Hoca, ava gider bir ördek avlar gelir. Hoca bu, tek başına saklı gizli yiyecek değil ya ördeği, bir güzel kızartır, kapı komşularını da davet eder. Ziyafet verir. Afiyetle yerler. Tadı damaklarda kalmış olmalı ki, çabuk yayılır olup biten. Öbür akşam birkaç köylü dikilir Hoca'nın kapısına. “Hoca, duyduk, ördek ziyafeti veriyormuşsun” derler. Akşam vakti gelene git denilecek değil ya. Kanadından ayağından artanlarla bir çorba yapar Hoca, koyar sofraya. Ziyafet umanlar bulduklarıyla yetinmek zorunda kalırlar. Gel gör, öbür gün bir grup köylü daha üşüşür Hoca'nın evine. Hoca bakar, bu işin sonu yok. “Buyurun dostlar” der alır herkesi içeri. Kurar sofrayı. Ortasına da kocaman bir tas tuzlu su koyar. Kaşığı çalan yüzünü buruşturarak “Hoca, bu nasıl ördek?” derler. Hoca, gayet sakin: “Eee komşular bu da ördeğin suyunun suyu!” der.

Ördek, varlıktır. Hareket noktamızdır. Varlıktan hareket eden düşünce, kızarmış ördek ziyafetini karşılar. Düşünceden düşünceye gitme uğraşımız, varlığın kırıntılarından faydalanarak yaptığımız çorbadır. Düşünceden düşünceye yol bulma, örtülü varlığın tülünü açma uğraşısıdır. Ancak bir şekilde varlığın kendisine dönülmeden yürüyüşte ısrarcı olursak ulaşacağımız sonuç, yaşadığımız ilmi yavanlıktır. Tanzimat sonrası kesin bir kararlılıkla yapmaya

çalıştığımız yöntemsel yanlışı ve bugün içinde olduğumuz durumu, ördek fıkrası çok güzel anlatmaktadır. Burada düşüncenin ve düşünmenin kıymeti aşağılanmamaktadır. Düşünce biçimimizin içsizleştiği ve düşüncenin söze kurban edildiği hatırlatılmaktadır. Çünkü varlıktan hareket eden ve birliği sağlayan düşünce elbette sahip çıkmamız gerekendir. Ancak insanlar düşünceye değil, söze ehemmiyet verir olmuşlardır. Bu durumu en güzel açıklayan Hoca'nın "hindi" fıkrasıdır. Bilindiği üzere, bir gün Hoca, pazarda dolaşırken herkesin başına üşüşükleri bir kuş görür. Bu talep nedendir pek kavrayamaz. Hele bir de fiyatını duyunca dudağı uçuklar. Bir koşu bulur evi. Kümeste duran hindiye kaptığı gibi gelir pazara. Kuşunun yanına pazar açar. Yanılıp şaşırıp da "Hoca, hindiye kaç veriyorsun?" diye soranlara "on akçe" der. Biçilen fiyatı çok bulup "Hoca, sen ne diyorsun, hiç hindi on akçe eder mi" diyenlere, "şu etrafına topladığınız yumruk kadar kuş beş akçe ediyor da, onun bilmem kaç katı olan benim hindi neden on akçe etmesin" diye çıkışır. "Ama Hoca" derler, "senin yumruk kadar dediği kuş, bir tûtî, konuşur." Hoca, "o da bir şey mi, o konuşuyorsa, bu da düşünüyor." der. Salt söz içsizdir. İçsiz olan söz varlığı vermez. Hakikate ulaştırmaz. Hakikati açmaz. Söze değil, varlıktan gelen düşünceye itibar edilmelidir.

IV

Batı felsefesi, Platon'dan kaynaklanan bir yanılısamayı Dekart'tan itibaren kronikleştirmiş görünür. Esasen Platon'un Attikeli Musa olarak, logos (rasyonel yeti/rasyonel akıl) bağlamında kurduğu felsefe içsizdir. Platon, tabiatı gereği sadece dışı veren rasyonel aklı kullandığından gönle geçiş yapamadı. Gönül, elbette rasyonel aklın alternatifini ya da karşısında değildi. Eski Yunanda "nous" olarak adı geçen ancak felsefesine geçilemeyen "gönül" Anadolu Türk insanında en kâmil işleyişe erişti. Nous, genelde "tin, zekâ, akıl, us ve zihin" kavramlarıyla karşılanmıştır. Tinsel yani manevî bir kudret için kullanılır. Mana veya mânâ, gönül, yürek, derun demektir. Derunî anlayış ve kavrayış kabiliyeti anlamına da gelir.⁶⁶ Nous, rasyonel aklı kuşatan bir duyuş ve kavrayıştır.

Rasyonel akıl, hesabî çalışır. Matematik düşünür. Gönül ise hasbîlik ister. Hem hasbîlik hem de hesabîlik aynı kökten kopup gelen kavramlardır. Ancak kalite açısından çok farklı tavırları içerirler. Hesabîlik, fayda esasında çalışır. Hasbîlik ise, faydadan daha ziyade

⁶⁶ Bkz. Francis E. Peter, Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü, Çeviren ve Hazırlayan: Hakkı Hünler, İstanbul 2004, s. 245.

olması gerekeni esas alır. Nihâî noktada fayda kendiliğinden gelir. Hareketin gayesi fayda değildir. Sonunda kendiliğinden gelir. Gelmese de ne gam; çünkü onu harekete geçiren güç, başkadır. Bu davranış tarzına Batı felsefesi, ancak Kant ahlakıyla ulaşmayı dener. Ancak o, aslında ilmi bağlamda Batı'nın kavrayamadığı bir durumdur. Batılı bilimsellik, rasyonel aklın bir tezahürü olduğundan bütünü parçaların toplamından daha fazla bir şey olduğuna akıl erdirememiştir. Dolayısıyla birliğe sığayamamış, birlikteliklerle yol almıştır. Bu tavır henüz değişmiş değildir.

Nasrettin Hoca'yı unutmaya başlayan bizler de hasbilikten hesabılığa geçmeyi ilerleme olarak görmeye başladık. Oysa bu, irtifa kaybıdır. Düşüş, bizi bocalatmıştır. İlmimiz, felsefemiz Hoca'nın "dostlar alışverişte görsün" latifesinin hesabî bağlamda okunmasına dönmüş, gülümsememiz Hoca'nın aptal olmasını düşündürür olmuştur. Nükteyi kısaca hatırlatırsak, bir gün Hoca, pazardan dokuzunu bir akçeye aldığı yumurtaları, onunu bir akçeden satar. Görenler bu alış-verişin kârına akıl sır erdiremezler. Sormadan da edemezler tabî. "Hoca, bu nasıl ticarettir?" Hoca, gayet sakin, "Ziyade iyidir. Dostlar alış-verişte görsün" der. Hoca'nın verdiği mesaj, gerçekten muhteşemdir. Hesabî çalışan rasyonel aklın çözemediği bir ticarettir bu. Ancak gönül gözü açık hasbilik, bu ticaretin kârlı olduğunu idrak eder. Oradaki inceliğe vakıf olur. Hoca, evdeki hesabın pazara uymadığını bilir. Tavrımızın hesabî değil, hasbî olması gerektiğine işaret eder. Aksi takdirde birliğe yükselemeyeceğiz. Birliktelik hesapları yapacağız. Ama hesaplar tutmayacaktır. Yaşanmışlığın söylediği, hesabî tavrın hayal kırıklığı yaşatmasının kaçınılmaz olduğudur.

Zahiri gören rasyonel aklın ciddi yanılgılara sürükleyeceği, Nasrettin Hoca'nın belki de en çok üzerinde durduğu, zihinlerimize kazımak istediği husustur. Yıldızların nasıl oluştuğu üzerine sorulan bir suale verdiği cevapta da bu duruma dikkat çekilir. Vakıa o dur ki, yeniay çıkınca, eski ayın ne olduğunu merak eden birisine Hoca'nın "eski ayı kırıp yıldız yaparlar" demesi, sadece dışı gören bakışın içle hiç alakası olamayan bir hükmü gayet makul bulabileceği gerçeğini gözler önüne serer. Yine içi esas almayan bir dış okumanın insanı nasıl da gülünç durumlara düşürebileceği "çömlek hesabı" fıkrasında zahir olur. Üstelik sahne tamamen varlık zeminli bir görünümüdür. Ama gerçek değildir. Bir yanılgı söz konusudur. Çünkü devrede olan gönlün okuduğu, gönlü açan akıl değildir. Mesaj, hayranlık uyandıran bir nüktedanlıkla hedefi kolayca bulmaktadır. Rivayet odur ki, Ramazan ayının başında Hoca, "bana ne lazım halka uyup oruç tutmak" deyip evin köşesine bir çömlek koyar. Her oruçtan sonra da bir küçük taş atar çömleğe. Her gün tekrarlanan bu olayı gören Hoca'nın küçük kızı, birkaç avuç taş toplar atar hepsini çömleğe.

Günler geçer, sorarlar Hoca'ya: “Hoca, bugün Ramazanın kaç?” Hoca, “hele durun biraz” der koşar eve. Döker çömleği sayar taşları. 124 taş çıkar çömlekten. Hoca bir daha yineler sayma işini. Değişen bir şey yok. Bu hesapta bir yanlışlık olduğu açıktır da, ne yapmalıdır? Döner gelir cevap bekleyenlerin yanına. Çömleğin söylediği açık görünür. Ama gönlü elvermez 124'e. Bozuntuya vermeden “bugün Ramazanın kırkdördü” der. “Olur mu Hoca? Orucun tamamı otuzu geçmez” diye itirazlar gelince “çömleğin hesabına uysam, bu gün Ramazanın 124'ü de, ben yine insafılı davrandım.” der. Hoca'nın insafılı hesabı, hesabılık üzerinden kurulmaya çalışılan hasbiliğin imkânsızlığını anlatır.

Sonsöz Yerine

Hoca'nın her bir fıkrası, Anadolu Türk insanını öz diliyle mayalamaya devam etmektedir. Anadolu Türk felsefesinin kavranıp yaşanmasında da büyük önemi haizdir. Ancak son birkaç asırdır batıdan esen rüzgâr, bizi Nasrettin Hoca'ya gittikçe yabancılaştırmaktadır. Özümüzü kaybettiğimizden özümüze yabancı olanların önerdiği ya da dayattığı çözüm önerileri sorunlarımızı çözmekten uzaktır. Çözümü uzaklarda ya da başkalarının ağzında değil, içimizde olduğunu bilmek, bulmak ve ortaya koymak durumundayız. Bizi biz yapan iç, sadece taşıyıcılık yapan mecazlarla yüz yıllardan beri gönülden gönüle akıp durmaktadır. Nasrettin Hoca'nın “helva” fıkrasında dediği gibi, “un, var, şeker var, su var...” Öyleyse neden helva yapıp yemiyoruz? Canımız helva mı istemiyor, yoksa?!